

A magasnyomású gazdaság területisége Magyarország

ZSIBÓK ZSUZSANNA

BEVEZETÉS

A jelenlegi koronavírus-válság mélyrehatóan érinti a gazdaságot, és várható következményeinek megértéséhez leginkább a megelőző, 2008-09-es gazdasági válság tanulságaihoz nyúlhatunk vissza (Gardiner, Lewney, Martin 2021), noha a külső-belső körülmények nem mindenben azonosak a korábbiakkal (MNB 2021). A válság utáni kilábalás a pénzügyi egyensúlytalanságok miatt lassan indult be, de azok helyreállításával, a 2010-es évek közepétől a szakpolitika a magasnyomású gazdaság receptjét alkalmazta.¹ Ennek köszönhetően a gazdasági növekedés felgyorsult, és 2010 és 2019 között Magyarország az Európai Unió átlagos gazdasági fejlettségének a 66 százalékaról a 73 százalékra jutott (a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-ben kifejezve). Jelen tanulmányban ezt az időszakot kívánom megvizsgálni, összevetve a nemzetgazdasági szinten kimutatható trendeket a területi folyamatokkal. Összességében az látható, hogy az említett konvergenciafolyamat nem eredményezte a területi egyenlőtlenségek tartós csökkenését, a gazdaságban a főváros dominanciájának enyhülését, a legelmaradottabb térségek felzárkózását. Nemcsak Magyarországon, hanem Európa-szerte is megfigyelhető trend, hogy a válság utáni gazdaságpolitika fókuszosa a nemzetgazdaságok versenyképességének javítására helyeződött, a területpolitika a metropolisztérségeket helyezte a középpontjába, miközben a klasszikus területfejlesztés kisebb hangsúlyt kapott. Illés Iván szerteágazó munkássága több szálon is kötődik a tanulmányomban vizsgált kérdéshez. Amikor megkezdtem a munkámat a Regionális Kutatások Központjában, az egyik legelső feladatomban kaptam, hogy az Illés Iván által szerkesztett „A területi kohézió és városfejlesztés” című anyagon (Illés 2008a) a kollégákkal közösen dolgozzunk, ami számomra egy ideális kihívás volt. Ezen kívül Illés Ivánnak még számos munkája kötődik a regionális fejlődés kérdéséhez, köztük több átfogó kötet a területfejlesztésről (Illés 2008b, Illés 2009a). Mindezek alátámasztják, hogy a regionális politika nem kerülhető meg egy nemzetgazdaság versenyképességének az előmozdítása során, amelyben a – szerényebb mértékű – hazai mellett az európai uniós forrásoknak döntő szerepük van (Illés 2009b).

Noha a 2020-ban kezdődő koronavírus-válság váratlan sokkot okozott a magyar gazdaságnak, már korábban is kétségek merültek fel az elmúlt évtized végén

¹ E fogalmat Arthur Okun (1973) nyomán használják a közgazdászok, és olyan gazdasági helyzetre utal, amelyben a gazdasági növekedés meghaladja a potenciális szintet, a munkanélküliség pedig alacsony (a hosszú távú, „természetes” rátájánál alacsonyabb).

realizált dinamika fenntarthatóságával kapcsolatban. Nem véletlen, hogy szakmai-tudományos körök, köztük a Magyar Nemzeti Bank (MNB 2019) is egyre inkább sürgetik a versenyképességi fordulat előrehaladását (Csath 2019, Gyórfy 2021). A probléma nemcsak makroszinten jellemző, hanem a regionális tudomány képviselői is hangsúlyozzák, hogy még a leggyorsabban fejlődő régiók is erőforráskorlátokba ütköznek a szakemberhiány és a technológiai kihívások (technological upgrading) miatt, és ez a leszakadó régiókban még régebbi, még súlyosabb probléma (Lux 2017, Nemes Nagy 2017).

A MAGASNYOMÁSÚ GAZDASÁG ELŐZMÉNYEI ÉS MŰKÖDÉSE MAGYARORSZÁGON

Az új évezred első évtizedében Magyarországon egy látványos gazdasági fejlődés ment végbe, melynek a legfőbb nyertese a főváros és agglomerációja volt (Illés 2010). E növekedési ciklust törte meg a 2008-09-ben beköszöntő válság, noha a lassulás Magyarországon már 2007-ben elkezdődött. A pénzügyi-gazdasági válság a közgazdászokat új elméleti modellek kidolgozására és új gazdaságpolitikai megoldások keresésére ösztönözte. Elméleti oldalról a hiszterézis problémájával szembesült a szakma (Váry 2018), ami abban öltött testet, hogy a pénzügyi-gazdasági válság sokkhatása után nem a korábbi növekedési pályára tértek vissza a gazdaságok, hanem egy *tartósan* alacsonyabb szintűre. Nemcsak a V-alakú visszapattanás maradt el, de a növekedési ráta is alacsonyabb lett, mint a válságot megelőzően, tehát a gazdaság távolodott a korábbi pályájától.

A 2008-09-es gazdasági válságot követő kilábalásnak az elhúzódása több tényezőre vezethető vissza (MNB 2015, 2016). Egyrészt a válságban sérült a termelési tényezők mennyisége és minősége, másrészt a megszorításokra épülő válságkezelés is reálgazdasági áldozatokkal járt (Ball 2015, Fatás, Summers 2016). A megugró munkanélküliség következtében a humán tőke minősége romolhat, mert például a munkaerőpiacon kívül rekedtek szaktudása elavul, gyakorlatuk, motivációjuk, foglalkoztathatóságuk visszaesik. A gazdasági válság a fizikai tőke állományára is rossz hatással van, mert a vállalatok elhalasztanak kapacitásbővítő beruházásokat, a meglévő berendezések elavulnak, egyidejűleg a beruházások pénzügyi forrásai is elapadnak, illetve a kockázatkerülés miatt a hitelkereslet is visszaesik. Ugyanakkor nemcsak a hitelek kereslete és kínálata, hanem azok szerkezete is kedvezőtlenül alakult, ugyanis a pénzügyi válságot megelőzően, a hitelbőség idején számos rossz hitelt helyeztek ki a bankok, és azok gazdasági ágak közötti allokációja sem volt optimális. A kutatás-fejlesztésre szánt kiadások szintén csökkenni kezdtek a válság időszakájában, így lassul a technológiai fejlődés és az innovációs folyamat. A túlzott eladósodottság kedvezőtlenül érintette a háztartásokat és a kormányzati szektort is, ami évekre visszavetette a gazdaság keresleti oldalát, így a gazdaság pályája W-alakú volt. A gazdaság pénzügyi egyensúlyának helyreállítása megalapozta a növekedés újraindulását, így a növekedési ciklus 2013-tól 2019-ig tartott Magyarországon, de

igazán dinamikus csak 2017-től volt, és 2019 végére már a koronavírus-válságtól függetlenül is némi lassulás következett be.

A szakpolitika a magasnyomású gazdaság működtetésétől azt várja, hogy az erős keresleti nyomás révén a gazdaság visszatérhet a korábbi, magasabb pályájára. Magyarországon a magasnyomású gazdaságban a keresleti nyomást a feszes munkaerőpiac, az alacsony (negatív) reálkamatszint, a gyenge deviza, a fegyelmezett költségvetés, az erős – uniós és költségvetési források által indukált – beruházási dinamika, és a növekvő jövedelem-kiáramlás táplálta. Hazánkban és a tágabb régiókban a munkaerőpiac nem csak a foglalkoztatás látványos növekedése révén vált feszessé (Vigvári, Kovai 2020), hanem a negatív demográfiai folyamatok, az aktív korúak számának csökkenése miatt is, amit az öregedő népesség és a munkaképes korúak külföldre vándorlása okoz (Siskáné Szilasi, Halász, Gál-Szabó 2017), és a 2010-es évek első felében gyorsult fel (Czirfusz, 2020). A kedvezőtlen nemzetközi fejlemények miatt a koronavírus okozta válságból való kilábalás során – a várakozásokkal ellentétben – egyelőre nem tud visszatérni a magasnyomású gazdaság, legfeljebb a feszes munkaerőpiac marad velünk. A fiskális egyensúly sokat romlott a korábbiakhoz képest, a beruházási környezet kedvezőtlenebb, továbbá bizonytalan, hogy a megemelkedett infláció mikor tér vissza a korábbi, alacsonyabb mértékre, ami a 2010-es évekbeli, ultralaza monetáris politikához képest szigorúbb monetáris környezetet tesz szükségessé. A lassan emelkedő kamatszint ellenére a reálkamatok továbbra is negatívak Magyarországon.

A MAGASNYOMÁSÚ GAZDASÁG TÉRBELISÉGE MAGYARORSZÁGON

Az előző szakaszban bemutatott makrofolyamatok Magyarország térségeit nem egyformán érintették: a területi egyenlőtlenségek hosszú távon perzisztensek, ugyanakkor a térségek pozíciója időről-időre változhat (Lengyel, Varga 2018; Zsibók 2019). Az egy főre jutó GDP tekintetében (1. táblázat) alacsony szinten, az országos érték 50–70 százaléka között stagnál Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés, Somogy, Jász-Nagykun-Szolnok és Baranya megye, illetve Nógrád megye annak csak a 45 százalékát éri el. 2010 után látványos fejlődésnek indult Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és különösen Bács-Kiskun megye, továbbá Veszprém megye is javított a pozícióján. Hajdú-Bihar és Tolna megye kissé visszaestek az évtized elején elért fejlettségükhöz képest, ugyanakkor Zala megye jelentősen rontott pozícióján, Csongrád-Csanád megye pedig az országos érték háromnegyede körül stagnál. Pest megye esetében jelentős visszaesés tapasztalható, az országos átlag 80 százalékán Bács-Kiskun megye egy főre jutó GDP-jével került egyenlő szintre. Vas megye az évtized első felében még Fejér megyéhez hasonló pályát futott be, évről-évre közelítette az országos átlagot, de ezt követően fokozatosan visszaesett 86 százalékig, miközben Fejér megye valamint Komárom-Esztergom megye az országos szint közelében ingadoznak. Az országos átlagot tartósan egyedül Győr-Moson-Sopron megye haladja meg a fővároson kívül, 2016-ig egyre jobban eltávolodott tőle, de azóta visszaesőben van.

Az országos átlagos egy főre jutó GDP alakulását nagyban befolyásolja Budapest gazdasági növekedése, ami 2015-ig fokozatosan visszaesett, de utána újra felgyorsult, és fejlettsége mindvégig meghaladta az országos átlag kétszeresét. Ne feledjük azt sem, hogy 2010-hez képest csupán Budapesten, Pest megyében és Győr-Moson-Sopron megyében nőtt a népesség, tehát az egy főre jutó GDP eredményére befolyással van az általánosan fogyatkozó népesség is, amelynek mértéke Békés, Baranya, Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legsúlyosabb.

1. táblázat: A főváros és a megyék rangsora az egy főre jutó GDP alapján (az országos átlag százalékában), 2010-2020

	2010	2015	2020		2010	2015	2020
Budapest	219,1	200,2	207,2	Heves	68,6	71,6	75,5
Győr-Moson-Sopron	121,2	130,4	113,0	Hajdú-Bihar	74,8	71,2	71,9
Fejér	87,6	103,6	98,8	Zala	86,2	81,7	71,8
Komárom-Esztergom	100,8	102,4	96,3	Borsod-Abaúj-Zemplén	59,9	71,1	70,5
Vas	86,5	97,5	86,3	Baranya	66,6	64,3	68,5
Bács-Kiskun	66,6	78,2	80,3	Jász-Nagykun-Szolnok	61,1	65,3	68,2
Pest	87,6	83,5	79,9	Somogy	63,6	62,5	64,9
Csongrád-Csanád	73,7	75,3	76,3	Békés	57,7	60,7	59,5
Veszprém	72,9	74,3	75,6	Szabolcs-Szatmár-Bereg	54,1	55,8	57,9
Tolna	73,9	75,3	75,5	Nógrád	44,4	44,3	45,2

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A magasnyomású gazdaságot – annak fogalmából kiindulva – legjobban a munkaerőpiac feszességét mérő mutatókkal lehet jellemezni. Jelen munkámban a 2010-es évek trendjeit empirikus úton a munkaerőpiaci és a beruházási mutatók segítségével vizsgálom, ezek közül is különösen a munkanélküliségi ráta, a foglalkoztatási ráta és az üres álláshelyek aránya alakulásának bemutatásával, kiegészítve a beruházások és a közvetlen külföldi működőtőke-befektetések területi eloszlásával (2. táblázat).² A hazai szabályozás jellege miatt (a háromhónapos álláskeresői járadék után inaktívnak minősülnek azok, akik nem állnak munkába) a munkanélküliség mutatója némi bizonytalanságot visz a kalkulációkba, ezért a pontosabb összkép érdekében a többi változóval együtt tekintem a tendenciákat. Adataim forrása a KSH STADAT táblái, az idősorok a 2009-2019 közötti időszakot fedik le megyei bontásban.

Kutatásom korlátját jelenti, hogy a magasnyomású gazdaság empirikus elemzésekor csupán három év tapasztalatából tudok kiindulni, mivel a koronavírus-váltság megszakította az erőteljes növekedést. Ezenkívül számbavételi nehézségek is adódnak, az említett munkanélküliségi mutató értékelése mellett a beruházások térségekhez rendelése is nehézkes.

² A gazdasági és munkaerőpiaci folyamatok részletes elemzését bemutatja Koós, Zsibók (2021a, b).

Magyarországon a 2010-es évek közepén kezdett átfordulni a munkanélküliség problémája a munkaerőhiány okozta nehézségekbe (Köllő 2017 szerint 2013-tól erősödnek fel a vállalati hiányjelzések), ugyanakkor ez fokozott munkahelyteremtő beruházásokkal is párosult, főleg az alacsony státuszú szegmensekben. A munkanélküliségi ráta így 2016 után országos átlagban 5 százalék alá csökkent (a 3-6 százalék közötti szintet a szakirodalom a teljes foglalkoztatottsággal összeegyeztethetőnek tartja), ugyanakkor Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron és Vas megyében ez már 2014-ben bekövetkezett, 2015-ben Budapesten és Fejér megyében is, 2016-ban pedig már csak 9 megyében volt 5 százalék felett. Baranya, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében folyamatosan 6-8 százalék között maradt ez a mutató a 2012 után tapasztalt jelentős csökkenés ellenére is. Igen-csak feszes munkaerőpiacra utal az, hogy a 2010-es évek utolsó éveiben 3 százalék alatti munkanélküliséget mutatott ki a KSH Budapesten, Pest megyében, a Közép-Dunántúli és a Nyugat-Dunántúli régió megyéiben, ezeken kívül még Tolna, Heves, Bács-Kiskun és Csongrád-Csanád megyében. Sőt, Komárom-Esztergom, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megyében a 2 százalékot sem érte el a munkanélküliségi ráta. Ezzel párhuzamosan az üres álláshelyek aránya 2013-tól (1,2 százalékos szintről) fokozatosan emelkedett, 2018-ban érte el a legmagasabb értékét, amikor országos átlagban 2,7 százalék volt. Az üres álláshelyek legmagasabb aránya Budapesten, Pest megyében, Fejér és Komárom-Esztergom megyében mérhető, ahol 3 százalékhoz közeli, vagy afeletti mértékű, emellett Győr-Moson-Sopron, Somogy és Jász-Nagykun-Szolnok megyében is 2,5 százalékot meghaladó arányt láthatunk.

A foglalkoztatási ráta 2010 és 2019 között folyamatosan javult, 50,6 százalékról egészen 62,6 százalékra nőtt országosan (a 15-74 éves korosztályban), de a 60 százalékos szintet tartósan csak Budapesten, Pest, Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar és Csongrád-Csanád megyében haladta meg. A legkedvezőtlenebb foglalkoztatás (56-60 százalék között) a Dél-Dunántúli, az Észak-Magyarországi és az Észak-Alföldi régió megyéiben, illetve Békés megyében mérhető. A területi egyenlőtlenségek (keresztmetszeti relatív szórás) tendenciája ebben az időszakban egyértelműen csökkenő volt, de még így is megmaradt kb. 12-13 százalékpontos különbség a legmagasabb foglalkoztatottságú és a legalacsonyabb foglalkoztatottságú térség rátái között.

A beruházások a 2008-09-es gazdasági válságot követő időszakban csak nagyon lassan álltak helyre, a GDP arányában számított beruházási ráta csak 2014 után érte el a válság előtti szintet (15 százalékot), de az igazi fellendülés 2017-től ment végbe, és 2019-re 27 százalékra nőtt, noha a területi különbségek tartósak és jelentősek. Budapesten jellemzően alacsony a beruházási ráta (10 és 20 százalék közötti)³, ugyanakkor a vidéki térségek közül a leggyengébb beruházási aktivitás Zala

³ Mindazonáltal az országos beruházási volumenben belül Budapest kb. 25 százalékban részesül, Pest megye kb. 11 százalékban, a legfejlettebb vidéki térségek 4-7 százalékban, de a megyéknek közel a felében a beruházások össz-volumenének egyenként kevesebb mint a 3 százalékát számolják el.

és Baranya megyében (végig 20 százalék alatt), illetve Csongrád-Csanád megyében (20-25 százalék között) mérhető. A beruházási arány tekintetében a 2010-es évek végén élenjáró volt Komárom-Esztergom, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok, Somogy, Tolna, Heves, Nógrád, Hajdú-Bihar és Bács-Kiskun megye (30 százalék feletti, de egyes helyeken 40-50 százalék is).

2. táblázat: A főváros és a megyék néhány kiemelt gazdasági mutatója a magasanymosú gazdaság időszakában (2017-2019. évek átlaga)

Megye	Foglalkoztatási ráta	Munkanélk. ráta	Üres állások aránya	Beruházási ráta	FDI/GDP arány
Budapest	66,10	2,69	2,77	16,62	83,43
Pest	64,04	2,32	3,13	24,89	55,24
Fejér	64,05	2,67	2,97	23,36	77,90
Komárom-Esztergom	63,97	1,75	2,73	35,99	122,95
Veszprém	63,25	1,56	2,30	23,96	46,61
Győr-Moson-Sopron	66,37	1,36	2,33	26,09	75,30
Vas	65,05	2,21	2,30	22,86	68,04
Zala	62,23	2,95	1,73	14,24	14,32
Baranya	58,31	6,85	1,57	18,11	15,09
Somogy	53,45	5,65	2,73	28,89	8,43
Tolna	57,31	2,73	2,23	29,73	16,16
Borsod-Abaúj-Zemplén	56,87	5,00	1,97	34,89	57,22
Heves	59,01	3,07	1,90	40,06	51,92
Nógrád	57,98	7,18	2,03	27,29	26,20
Hajdú-Bihar	59,46	5,44	1,70	28,81	24,61
Jász-Nagykun-Szolnok	59,01	5,55	2,60	34,53	44,13
Szabolcs-Szatmár-Bereg	58,32	8,35	1,77	24,10	61,49
Bács-Kiskun	61,61	3,18	1,73	30,90	28,69
Békés	59,28	5,00	1,63	21,19	13,22
Csongrád-Csanád	60,87	2,80	1,47	21,68	16,21
Ország	61,85	3,65	2,47	23,09	65,60

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A közvetlen külföldi működőtőke-befektetések a GDP arányában mérve 2014-ig erőteljesen növekedtek (országos léptékben a 2008-as 50 százalékos szintről 77

százalékra), viszont később a jelentőségük visszaesett: 2019-ben csak 67százalék volt a GDP-hez viszonyított arányuk.⁴ E tekintetben számottevő területi egyenlőtlenségek mutathatók ki, a megyék között többszörösek a különbségek. A GDP-arányos FDI csak Budapesten, Pest, Fejér, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében haladja meg tartósan a 40 százalékot. A magasnyomású gazdaság időszakában Veszprém és Borsod-Abaúj-Zemplén megye is felzárkózott, de a többi térség ettől jóval elmarad, sok esetben a 20 százalékot sem éri el. Ha az FDI-nak a térségek közötti megoszlását nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy a befektetéseknek közel a fele a fővárosba érkezik, de részaránya egyre csökkenő, a válság időszakában még 64 százalék volt. Hasonló csökkenést láthatunk Pest megyében is (részaránya 12-ről 8 százalékra csökkent). A legnagyobb változások Győr-Moson-Sopron megyében történtek, mert egy gyors felfutás után 2016 óta csökken az FDI szerepe (az országos volumen belüli részaránya a 2013-ban mért 13 százalékról 2019-ig 5,5 százalékra esett vissza). A legnagyobb növekedést Komárom-Esztergom, Borsod-Abaúj-Zemplén és Fejér megyében látjuk, részarányuk 2-3 százalékról 4-6 százalékig növekedett az évtized második felében. A skála alján Zala, Baranya, Somogy, Tolna, Nógrád, Békés és Csongrád-Csanád megye részaránya egyenként az 1 százalékot sem éri el.

Az évtized második felében az erős *bérvnövekedés* is érezhető volt, ami 2017-ben volt a legmagasabb, 12,9%, majd az ezt követő években valamivel 11% felett alakult. Térségenként nem mutathatók ki túlzottan nagy különbségek: a bruttó átlagkeresetek növekedése 9,75% és 11,35% között változott a 2016-2019. évek átlagában, hozzátevé, hogy a legkisebb növekedést Budapesten mérte a KSH, de az országos szint alatti növekedés volt jellemző Pest, Győr-Moson-Sopron, Vas, Hajdú-Bihar és Csongrád-Csanád megyében is. Jelentős mértékben az országos átlag felett volt a bruttó keresetek növekedése Fejér, Veszprém, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében. E különbségekkel együtt a keresetek nominális nagyságában nem mutatható ki érdemi közeledés a térségek között (2. ábra).

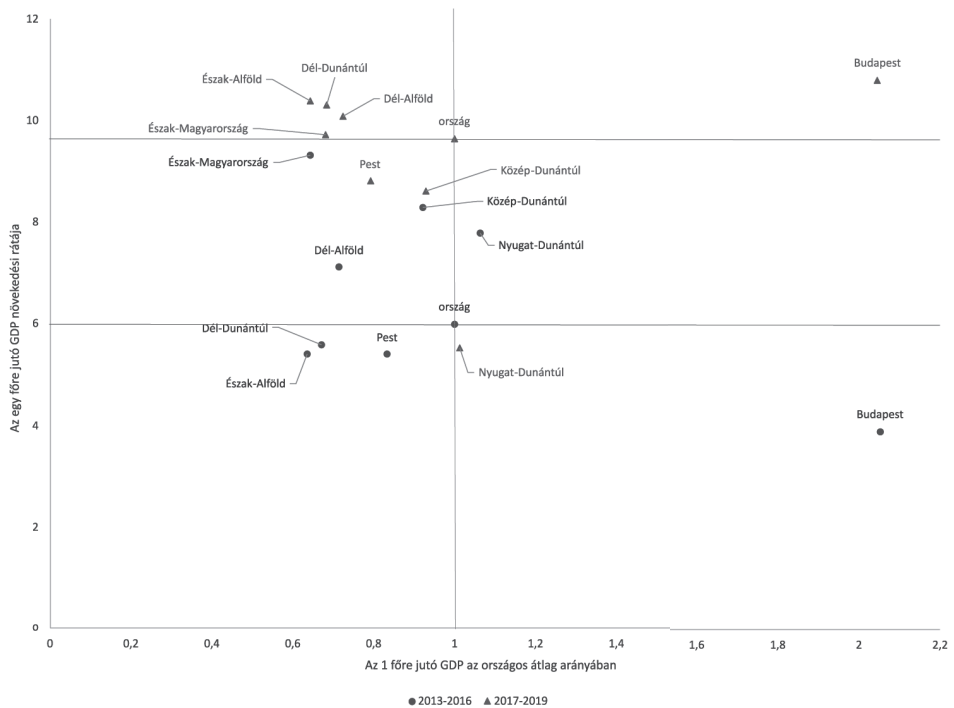
Az 1. ábrán összevettem a 2013-ban indult növekedési ciklus időszakán belül a 2016-ig tartó „lassú kilábalás” időszakát, valamint a 2017 és 2019 közötti, magasnyomású gazdaság időszakát. A jobb olvashatóság érdekében az ábra NUTS2 régiók szerinti területi bontásban mutatja az adatokat. Az 1. ábra vízszintes tengelye azt mutatja, hogy az egyes időszakok átlagában hol volt, illetve merre mozdult el a térségek 1 főre jutó GDP-je az országos átlaghoz viszonyítva. A függőleges tengely pedig a két vizsgált időszak átlagos gazdasági növekedését veti össze (az 1 főre jutó GDP tekintetében) régióként.

Az 1. ábra tanúsága szerint a térségek gazdasági növekedése – néhány kivétellel – jelentősen javult a 2010-es évek második felében (a függőleges tengelyen többnyi-

⁴ Az országos adatok tartalmazzák a megyék között nem elosztható FDI-t is, ami a 2010-es évek elején az országos volumen 2 százalékát tette ki, de az évtized végére ez 6,5 százalékig nőtt.

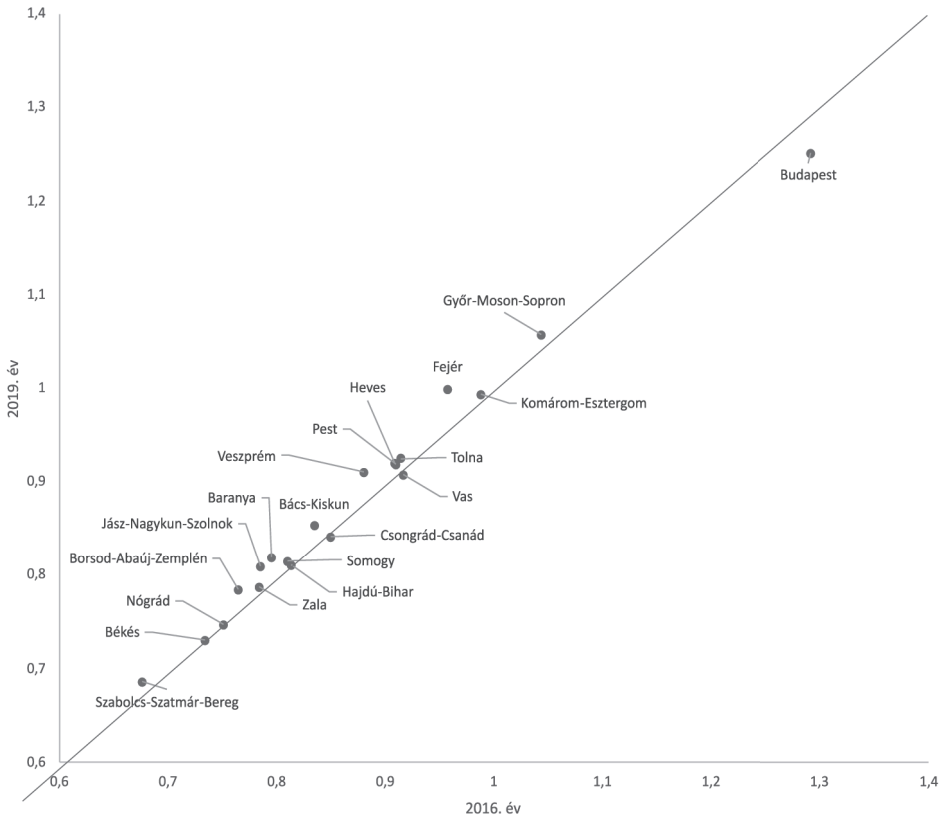
re felfelé mozdultak el), ezzel együtt az országos átlaghoz viszonyított gazdasági fejlettségben csak kis elmozdulások voltak (a vízszintes tengelyen mért elmozdulások alapján). Annak ellenére, hogy nominálisan Budapesten nőtt a legjobban az egy főre jutó GDP, a fővárosnak az országos átlaghoz mért helyzete alig változott (minimálisan csökkent), ugyanis Budapest – a domináns mérete miatt – jelentősen meghatározza magát a nemzetgazdasági átlagot is. Megyei bontásban nézve Győr-Moson-Sopron és Vas megyében mind a növekedési ráta, mind a relatív fejlettség csökkent a két időszak összevetésében; Fejér megye és Borsod-Abaúj-Zemplén megye a lassuló növekedésük mellett is képesek voltak javítani a relatív pozíciójukon. Javuló növekedés mellett az országos átlaghoz viszonyított pozíció viszonylag nagy mértékben visszaesett Pest és Zala megyében, illetve kisebb mértékben Békés, Komárom-Esztergom, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád-Csanád és Tolna megyében valamint Budapesten. Mind a növekedés, mind az országos átlaghoz viszonyított pozíció javult Bács-Kiskun, Heves, Baranya, Somogy, Veszprém, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Nógrád megyében.

1. ábra: Az 1 főre jutó GDP (ország=1) és annak növekedési rátájának alakulása Magyarország régióiban két időszak összevetésében

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

2. ábra: A bruttó havi átlagkeresetek országos átlaghoz viszonyított nagysága megyénként (országos átlag = 1) a 2016. és a 2019. évek adatainak összevetésében

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A 3. táblázat bemutatja, hogy milyen együttmozgás figyelhető meg az egy főre jutó GDP, illetve annak növekedési rátája, valamint a fent vizsgált legfontosabb gazdasági mutatók között a magasnyomású gazdaság időszakában (2017-2019). Az egy főre jutó GDP az üres állások arányán és a beruházási rátán kívül mindegyik vizsgált változóval közepesen erős, szignifikáns korrelációt mutat (az üres állások aránya esetében majdnem szignifikáns a korreláció). Eszerint a magasnyomású gazdaság időszakában azokban a megyékben volt magasabb az egy főre jutó GDP, amelyekben magas volt az FDI-állomány, a beruházások volumene, a foglalkoztatási ráta, a foglalkoztatottak száma, az FDI GDP-hez mért aránya, miközben a munkanélküliségi ráta alacsonyabb volt. Az egy főre jutó GDP növekedési rátája viszont csupán a foglalkoztatási rátával és a munkanélküliségi rátával mutat szignifikáns együttmozgást, és a kapcsolatok előjele sem a szokásos: vagyis a gazdasági növekedés azokban a megyékben volt magasabb, amelyekben a foglalkoztatási ráta

alacsonyabb és a munkanélküliségi ráta magasabb volt. Mindez arra utal, hogy az erősebb gazdasági nyomás a kevésbé fejlett régiókban pozitív hatással volt a növekedésre, mert ezekben – a munkaalapú társadalom modelljében – tágabb tér nyílt az extenzív növekedésre. A foglalkoztatottak száma és a foglalkoztatási ráta nem minden esetben mutat azonos képet a megyéink között, mert például a Közép-Dunántúli és a Nyugat-Dunántúli régiók megyéiben a többi megyéhez képest közepes a foglalkoztatottak száma, de a foglalkoztatási ráta kifejezetten magas; ennek ellenkezője igaz viszont Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére. A beruházások összértéke és azok GDP-hez viszonyított aránya is meglehetősen változatos képet mutat a megyékben, nem is lehet egyértelmű együttmozgást megállapítani a két változó között. A sorból leginkább Budapest és Pest megye lógnak ki, mert a beruházások volumene itt a legmagasabb, ugyanakkor a GDP-hez viszonyított arányuk a legkisebb. Az FDI összértéke és a GDP-hez viszonyított aránya viszont közepesen erős összefüggést mutat, itt nincsenek igazán kiugró értékek (outlierek), egyedül Komárom-Esztergom megyében, ahol a GDP-hez mérten nagyon magas az FDI aránya.

3. táblázat: Az 1 főre jutó GDP, valamint annak növekedési rátája és a vizsgált változók korrelációja a megyei adatsorokon (2017-2019 átlagában)

	foglalkoztatottak	foglalk. ráta	munkanélk. ráta	üres állások aránya	beruházások	beruházási ráta	FDI állomány	FDI/GDP arány
1 főre jutó GDP	0,6455*	0,6718*	-0,5142*	0,4367	0,7567*	-0,2711	0,7662*	0,5686*
	0,0021	0,0012	0,0204	0,0542	0,0001	0,2476	0,0001	0,0089
növekedési ráta	0,0896	-0,4869*	0,4536*	-0,3011	0,0422	0,1181	-0,1622	-0,317
	0,7070	0,0295	0,0445	0,1970	0,8597	0,6198	0,4944	0,1733

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

*Megjegyzés: dőlt számokkal a korrelációs ráták szignifikanciaértéke olvasható, az 5 százalékon szignifikáns korrelációs együtthatókat * jelöli.*

Megállapítható tehát, hogy a 2017-2019 közötti időszakban tapasztalt magasabb gazdasági nyomás némileg átrendezte a területi folyamatokat Magyarországon. Ennek oka, hogy néhány gazdaságilag fejlett, feszes munkaerőpiaccal rendelkező megye, amelyek a gazdasági válság utáni időszak éllavasainak számítottak, a magasnyomású gazdaság időszakában növekedési lassulással néztek szembe: a legsúlyosabban Győr-Moson-Sopron megye, de kisebb mértékben Borsod-Abaúj-Zemp-

lén, Fejér és Vas megye is veszítettek korábbi lendületükből (az egy főre jutó GDP növekedési rátájának tekintetében). Emögött egyrészt kedvezőtlen nemzetközi piaci folyamatokat feltételezhetünk (a járműipar globális nehézségei); másrészt az látszik, hogy egy-egy nagyberuházás csak átmenetileg képes lendíteni a térségek teljesítményén, mivel erős e térségek külső tőkefüggése (Gál 2019); harmadrészt a humán tőke utánpótlásának nehézségei (például a határon átnyúló munkaerő-ingázás) egyre erősebb növekedési korlátot jelentenek. Úgy tűnik, hogy a 2010-es évek második felében az élenjáró vidéki térségek közül Komárom-Esztergom és Fejér megye tudta a legjobban megőrizni a pozícióit; illetve az újrapiarosodó megyék közül leginkább Bács-Kiskun, Veszprém és Heves megye tudott bekapcsolódni a gazdasági vérkeringésbe.

Jelentősen javított a növekedési teljesítményén Budapest, a vidéki térségek közül Hajdú-Bihar, Baranya, Zala és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Látható, hogy a keresleti nyomás nagyrészt a fővárosban jelent meg, ugyanakkor a periférikus vidéki térségekben is érezte a hatását a feszes munkaerőpiac. Itt főként extenzív bővülés ment végbe, ami a gazdasági mutatóikon a saját korábbi teljesítményükhöz képest jelentősen javított, ugyanakkor a relatív pozíciójukon ez már sokkal kevésbé érződik, mert a növekedés gyenge bázisról indult.

KÖVETKEZTETÉSEK

A 2010-es évek gazdasági fejlődése leginkább az extenzív növekedésen alapult, mert az erős beruházási dinamika a foglalkoztatottak új rétegeinek a bevonásával párosult. A pandémia okozta krízisből való kilábalás során a nehéz külső körülmények miatt sajnos nem támaszkodhatunk a magasnyomású gazdaságra. Az extenzív bővülés humán tartalékai egyre inkább kiapadnak, az államháztartás egyensúlya nagy mértékben romlik, és a monetáris környezet is szigorúbb lesz (infláció, hozamszint). Következésképpen nagyobb szerepet kell szánni a termelékenység javulásának és az azt támogató humán erőforrás- és vállalkozói környezetnek, mert ez biztosítja Magyarország hosszú távú versenyképességét, illetve azt, hogy lépést tartjunk a tágabb régiókkal és felzárkózhassunk az európai uniós fejlettségi szinthez. Mindez azonban nem garantálja a területileg kiegyenlített felzárkózást: az Illés Iván (2008b) által még evidensnek tekintett területfejlesztési tevékenységek a gazdasági válság óta mind az Európai Unióban, mind Magyarországon sajnálatos módon háttérbe szorultak, amelynek nyomán legfeljebb az országok között csökkennek a területi különbségek, de országokon belül nem.

A magasnyomású gazdaság néhány kiemelt munkaerőpiaci és beruházási mutatójának elemzése révén arra a következtetésre jutottunk, hogy a 2010-es évek második felében az erősödő gazdasági nyomás mind az elmaradottabb, mind a fejlettebb térségekben megjelent és érezte a hatását, ugyanakkor néhány, az évtized elején megfigyelt fejlődési trend megtört. A magas keresleti nyomás újra növekvő pályára állította Budapestet, így folytatódott annak elszakadása az ország

többi részétől, és a területi egyenlőtlenségek újra egy magas szinten rögzültek. Ha Budapest nélkül nézzük az ország többi térségét, akkor a területi egyenlőtlenségek csökkenését mérhetjük, ami viszont nem kedvező folyamatokra utal, ugyanis azt a legfejlettebb vidéki térségek lassulása okozza, nem pedig a leszakadó megyéink felzárkózása. Egy-egy nagyberuházás képes jelentős mértékben előre lendíteni a befogadó térség fejlődési pályáját, de helyi túlcserélődő hatások hiányában ez a lendület kimerülhet. Akár külföldi, akár hazai kormányzati forrásból származó beruházások fűtik is egy térség fejlődését, nehéz az endogén növekedési pályára ráállni, így a külső beruházók döntéseitől jelentős mértékben függő marad egy-egy térség teljesítménye. Mivel a megyék belső piaca viszonylag kicsi, e beruházási döntések hatása nagyon érződik a gazdasági fejlettségi mutatók dinamikájában. A legtöbb térség nemcsak a tőkeadományokkal szemben kiszolgáltatott, hanem a piaci folyamatok is jelentős hatást gyakorolnak, ami különösen a feldolgozóiparra erősen támaszkodó térségekben érződik.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatás „A külföldi működőtőke mikro-, makrogazdasági és területi differenciáló hatásai a Visegrádi országokban – Az FDI-vezérelt gazdaságpolitikai modellek kihívásai” című, 135185. számú OTKA-projekt keretében, az NKFI Alap K_20 programjának támogatásával valósult meg.

IRODALOM

- Ball, L. M. (2015): *Monetary Policy for a High-Pressure Economy*. Center on Budget and Policy Priorities, Full Employment Project <http://www.econ2.jhu.edu/People/ball/HighPressure.pdf>
- Csath, M. (2019): Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások. *Pénzügyi Szemle*, 64., 29-48.
- Czirfusz M. (2020): Foglalkoztatás. In: Czirfusz, Márton (szerk.) *Területi kihívások és területi politikák Magyarországon, 2010-2020*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Budapest, 11-17.
- Fatás, A., Summers, L. H. (2016): *The Permanent effects of fiscal Consolidations*. NBER Working Paper, No. 22374. <https://doi.org/10.3386/w22374>
- Gál Z. (2019): Az FDI szerepe a gazdasági növekedés és a beruházások területi differenciálásában Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 66., 653-686. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.653>
- Gardiner, B., Lewney, R., Martin, R. (2021): Sectoral and spatial impacts of the Covid-19 recession. In: Philip McCann, Tim Vorley (eds.) *Productivity and the Pandemic, Challenges and Insights from Covid-19*, pp. 160-172.
- Gyórfy D. (2021): Felzárkózási pályák Kelet-Közép-Európában két válság között. *Közgazdasági Szemle*, 68., 47-75. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.1.47>
- Illés I. (2008a): „A területi kohézió” és a városfejlesztés. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
- Illés I. (2008b): *Regionális gazdaságtan – Területfejlesztés*. Typotex, Budapest
- Illés I. (2009a): *Területfejlesztés Magyarországon a 20. században*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó

- Illés I. (2009b): A területfejlesztés pénzügyi eszközei az Európai Unióban és Magyarországon. In: Rechnitzer, J., Lengyel, I (szerk.): A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Budapest, Magyarország: Akadémiai Kiadó, 193-220.
- Illés I. (2010): Gondolatok Enyedi György „Városok a közép-európai átmenetben” c. tanulmánya kapcsán. In: Barta, Gy., Beluszky, P., Földi, Zs., Kovács, K. (szerk.) *A területi kutatások csomópontjai*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 283-290.
- Koós B., Zsibók Zs. (2021a): Munkaerőpiac: ahol minden új és minden változatlan. In: Koós, Bálint (szerk.) *Területi riport 2021*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, 52-92.
- Koós B., Zsibók Zs. (2021b): Gazdaság: az extenzív fejlődés vége. In: Koós, Bálint (szerk.) *Területi riport 2021*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, 93-125.
- Köllő J. (2017): Közelkép: munkaerőhiány. In: Fazekas, K., Köllő, J. (szerk.) *Munkaerőpiaci tükör, 2016*. MTA KRTRK KTI, Budapest, 39-182.
- Lengyel I., Varga A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai - helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 65., 499-524. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.5.499>
- Lux G. (2017): A külföldi működő tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 31, 30-52. <https://doi.org/10.17649/TET.31.1.2801>
- MNB [Magyar Nemzeti Bank] (2015): *Növekedési jelentés*. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/novekedesi-jelentes/2015-12-07-novekedesi-jelentes-2015-december> Letöltés: 2022. 01. 06.
- MNB [Magyar Nemzeti Bank] (2016): *Növekedési jelentés*. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/novekedesi-jelentes/2016-12-09-novekedesi-jelentes-2016-december> Letöltés: 2021. 06. 30.
- MNB [Magyar Nemzeti Bank] (2019): *Versenyképességi program 330 pontban*. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/versenykepessegi-program-330-pontban> Letöltés: 2021. 09. 20.
- MNB [Magyar Nemzeti Bank] (2021): *Növekedési jelentés 2020*. <https://www.mnb.hu/letoltes/novjel-2020-hun.pdf> Letöltés: 2021. 09. 20.
- Nemes Nagy J. (2017): Régiók, polarizálódás, centralizáció. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 27., 3-13.
- Okun, A. (1973): *Upward Mobility in a High Pressure Economy*, in: Brookings Papers on Economic Activity, Spring, 207–253. <https://doi.org/10.2307/2534087>
- Siskáné Szilasi, B., Halász, L., Gál-Szabó, L. (2017): A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői, *Tér és Társadalom*, 31., 131–147. <https://doi.org/10.17649/TET.31.4.2885>
- Szentmihályi Sz., Világi, B. (2015): A Phillips-görbe – elméleti történet és empirikus összefüggések. *Hitelintézési Szemle*, 14., 5-28.
- Váry M. (2018): A hiszterézis közgazdasági jelentőségéről posztkeynesi szemléletben. *Közgazdasági Szemle*, 65., 1006-1047. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.10.1006>
- Vigvári A., Kovai C. (2020): Befezetlen proletarizáció? A vidéki munkaerő-tartaléksereg Magyarországon a 2008-as válságot követően. *Tér és Társadalom*, 34., 68-89. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3284>
- Zsibók Zs. (2019): Extrapolative techniques' predictive capacity in the spatial downscaling of the Hungarian gross domestic product. *Hungarian Statistical Review*, 2., 51-78. <https://doi.org/10.35618/hsr2019.02.en051>